

Чернігівська державна обласна універсальна наукова бібліотека
ім. В.Г. Короленка

До 125-річчя з часу заснування

Духовна скарбниця краю

Випуск 1

**Від громадської - до універсальної наукової бібліотеки
(Історичний нарис)**

Чернігів 2002

ББК 78.3
Д 85

Духовна скарбниця краю: Від громадської - до універсальної бібліотеки:
(Історичний нарис). - Чернігів, 2002. - с. - (Вип. 1).

Нарис присвячений 125-річній історії Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка. Висвітлено внесок у створення найбільшої книгозбірні краю видатних діячів Чернігівського земства, Чернігівської української "Громади", т-ва "Просвіта" та ін. Відтворено також сучасний стан бібліотеки.

Автор: Л.В. Студьонова.
Відп. за випуск: П.В. Грищенко.
Комп'ютерний набір: Л.М. Расвич, Л.В. Студьонова.
Ризограф ОУНБ ім. В.Г. Короленка
Тираж 200

© Чернігівська державна обласна
універсальна наукова бібліотека
ім. В.Г. Короленка, 2002

РОЗДІЛ 1. В середині 70-х років XIX ст. статистичне бюро губернського земства було своєрідним культурним центром Чернігова. Громадські, інтелектуальні, культурно-мистецькі ініціативи виходили від статистиків – Олександра Шликевича, Петра Червинського, Василя Варзара, Миколи Константиновича та ін. 5 липня 1876 року посаду статистика в Чернігові отримав Олександр Русов. Пізніше до нього приїхала дружина Софія, батько якої Федір Ліндфорс служив у Чернігівському земстві статистиком разом з Петром Червинським і Василем Варзаром, відомими тим, що склали свою методу досліджування краю – географічну.

Земці любили збиратися на квартирі Русових. Коли Олександр Олександрович повертався з поїздок по губернії, їхня квартира перетворювалась на гамірне товариство. Приходили статистики, обмінювались враженнями від поїздок по повітах Чернігівщини. “Часто збиралась у нас і молодь, – згадувала Софія Русова, – співали хором, підготовляли українські концерти. Тоді Олександр завжди співав з моїм супроводом на фортеп’яні”.¹

Софія Федорівна належала до жінок енергійних. Бездіяльність гнітила її. Коли Русовій заборонили керувати дитячим садком, не прийняли на посаду народної вчительки (на то були політичні міркування), вона загорілася іншою ідеєю – відкрити в Чернігові громадську бібліотеку. Виходила з того, що в місті не було публічної книгозбірні, якщо не брати до уваги книгарню Маркуса Кранца – мало доступну для багатьох чернігівців.

Своїми думками Софія Русова поділилася з Петром Червинським, якого добре знала ще з Олешні (родинний маєток Софії Федорівни). Він був людиною завзятою, упертою. Умів гаряче відстоювати свої переконання. Так що слова Софії Федорівни впали на благодатний ґрунт.

Одного разу, коли статистики повернулися з відряджень і посходилися на квартирі Русових, Червинський і Русова висловили пропозицію створити громадську бібліотеку. Ідею було схвалено.

На зборах інтелігенції Чернігова Петра Червинського було обрано головою цього зібрання, Софію Русову – секретарем, Олександра Тищинського – скарбником. Так було покладено фундамент громадської бібліотеки в Чернігові. Різними аматорськими концертами і виставами зібрали потрібні гроші. Чимало книжок дістали на тимчасове користування.

Членів-засновників бібліотеки було 51.² Деякі з них заслуговують на особливу увагу. Першим у списку засновників зазначено Михайла Петровича Дарагана, тодішнього начальника губернії. Цю посаду він обійняв 2 січня 1876 року. Михайло Петрович був причетний до двох визначних подій у Чернігові: він посприяв виходу “Черниговской газеты” і заснуванню громадської бібліотеки. У “Моїх споминах” Софія Русова писала: “Довго губернатор не хотів давати дозвіл на відкриття такої бібліотеки, довго директор місцевої гімназії не дозволяв учням і близько підходити до такого небезпечного місця. Але завдяки скрупульозній діяльності першого голови Червинського вона ввійшла в життя. Президія мала змінитися щороку і кожний раз із боку губернатора виходили різні причіпки, коли її треба було затверджувати”.³

Губернатор М.П. Дараган змушений був розпочати клопотання перед міністром народної освіти. Згідно з його наказом Чернігівська громадська бібліотека утворилася 28 березня 1877 року. Софія Русова наголошувала, що бібліотеку виплекала лише опозиція, та сама опозиція, що склалася в Чернігівському земстві. Її очолював Олександр Ліндфорс, брат Софії Русової, котрий разом з дружиною Катериною Яківною і сестрою Марією Федорівною увійшов до складу членів-засновників громадської бібліотеки.

До губернаторських урядовців належав Іван Григорович Рашевський – талановитий художник. У його будинку за Червоним мостом завжди приязно зустрічали тих, кого любив і хотів бачити у своїй оселі. “Він любив також музику, – згадувала С.Ф. Русова, – і добре розумівся на ній. Одружений з дочкою багатого власника Подольського, він мав прегарно

мистецьки влаштоване помешкання, де так затишно, приємно було слухати фортеп'яна. У нього збиралися завше всі місцеві й приїзджі музиканти, він допоміг нам улаштувати концерт Лисенка. Він умів вибити у губернатора дозволи на концерти, українські вистави, на громадську бібліотеку і завше заступався за всіх переслідуваних адміністрацією...”.⁴

Олександр Амфіянович Тищинський дев'ять років очолював Чернігівську повітову земську управу. Це була щира і невідкупна людина. Його цінили за самовіддану працю в земстві. А ще раніше Тищинського переслідувала поліція за революційну діяльність, за співдружність із С.Д. Носом. Навіть довелося покуштувати тюремної баланди. У 1864 році Тищинському дозволили повернутися до Чернігова і з наказу міністра взяли на службу в канцелярію губернатора. За п'ять років Олександр Тищинський – старший помічник правителя канцелярії губернатора. “Губернатор у Чернігові, – згадували Марія Грінченкова і Аркадій Верзілів (М. Грінченкова і А. Верзілів – видні діячі Чернігівської Української громади), – тоді був Голіцин, порядна людина, і через те Тищинському не погано було в його канцелярії. Йому ж поручено було редагувати неофіційний додаток до “Черниговских губерниговских ведомостей”, де він містив і дещо своє”.⁵

Проте у 1872 р. Олександра Амфіяновича зняли з посади. На той час губернатор Сергій Голіцин був далеко від Чернігова – його перевели до Петербурга на придворну службу. Авторитет Тищинського серед земців був настільки неперевершений, що його обрали головою Чернігівського повітового земства. Ця подія збіглася з тим, що Олександр Тищинський “завів у Чернігові книгарню й бібліотеку, бо велику вагу надавав книгам і хотів їх ширити. І багато людей у Чернігові виховувалося на книгах з бібліотеки Тищинського”.⁶ Коли ж Олександра Амфіяновича на зборах інтелігенції Чернігова було обрано скарбником громадської бібліотеки, всі свої книжки він передав їй. Вони стали основою книгофонду цієї бібліотеки.

Найпопулярнішою людиною в Чернігові був Ілля Людвигович Шраг – відомий адвокат і радикал. Німець за походженням, він усе свідоме життя поклав на вівтар української справи і цим заслужив глибоку шану сучасників. Ілля Шраг вдало поєднував роботу адвоката з активною громадською діяльністю. У 1875 році його обрали гласним Чернігівської міської думи і членом міської управи. Саме за його активного сприяння засновано громадську бібліотеку. “Здається, ні одне добре діло не починалося і не робилося в Чернігові без І.Л. Шрага,” – писав про нього у некролозі академік Сергій Єфремов 1916 р.⁷

Сучасний дослідник творчого і життєвого шляху Олександра Русова Олександр Рахно підкреслює, що вчений залишив помітний слід і в громадському житті Чернігівського краю. Перебуваючи повітовим і губернським гласним, Олександр Олександрович входив до складу пенсійної комісії та комісії з питань народної освіти. “Вчений, – пише Олександр Рахно в статті “Олександр Русов у науковому житті Чернігівщини” (Сіверян. літопис.- 2000.- №6.-С.49-61), – активно працював і у Чернігівській громадській бібліотеці. У 1896–1898 рр. він виконував обов'язки секретаря правління, а в 1899 р. – голови. Разом з дружиною турбується про поповнення книжкового фонду, робить значні грошові внески для підтримки та розвитку бібліотеки. Сім'я Русових бере активну участь у складанні бібліотечних каталогів, підготовці нарису історії бібліотеки, присвяченого їй 20-літній діяльності. Завдяки О. Русову організовувалися концерти та читалися лекції на користь бібліотеки”. “Час перебування його в уряді бібліотеки був часом найбільш напруженої праці, найбільшого розвитку бібліотеки”, – писав І.Шраг.⁸

Серед засновників бібліотеки виділялась постать повітового лікаря Олександра Павловича Карпинського: він очолював лівий напрямок в діяльності земства. Вступав у конфлікт з чернігівськими губернаторами. Мав добре серце. Всім допомагав. Хоча одержував велику платню, перебував у постійних боргах. Дав гроші на відкриття громадської бібліотеки.

Тривалий час О.П.Карпинський з успіхом головував у губернській управі, членом якої був Микола Олександрович Константинович – педагог за фахом, відомий ліберал. Разом із О. Лазаревським написав книгу “Обозрения Румянцевской описи”. М.О. Константинович – серед тих яскравих особистостей, котрі заснували громадську бібліотеку в Чернігові.

До них належали також батько і син Варзари. Єгор Олександрович Варзар, молдованин за походженням, вийшов у відставку, оселився на Чернігівщині. Йому належали маєтки в селах Друцьке і Ладинка Чернігівського району, успадковані сином Василем Варзаром. Обидва продані 1882 р. Упродовж 1875–1890 рр. Василь Єгорович працював у статистичному бюро Чернігівського земства. Ним були розроблені програми із статистики промисловості та нерухомих маєтностей. Потім перейшов на урядову службу. Славу Василю Варзару принесли статті на теми промисловості й робітничого питання в Росії. Зрештою він залишив Чернігів назавжди. Однак пам'ять про вченого-статистика, його внесок у заснування бібліотеки живе серед чернігівців і сьогодні. Не дарма ж одна з вулиць Чернігова носить ім'я Василя Варзара.

Таким чином, роль меценатства і благодійності у становленні бібліотеки була вирішальною.

У звітах читаємо: “... правление просит г.г. членов собрания и сочувствующих библиотеке приложить со своей стороны зависящие от них усилия к улучшению материальных средств библиотеки – частным способом или сбором пожертвованных, стараниями ли устроить в пользу библиотеки концерты или каким-нибудь другим способом”.⁹

Лише за період з 1897 до 1901 р. відомі в Чернігові викладачі, громадські діячі Новгородцев, Лучицький, Афанасьєв, Лесевич та ін. прочитали 12 платних лекцій на користь бібліотеки. До того ж, в ці роки було влаштовано 3 концерти та 2 виставки дякуючи оперному товариству, що гастролювало в Чернігові, та міській управі. Велика сума грошей надійшла від концертів, що провів М.В. Лисенко в Чернігові. Чималий прибуток давала виручка від спектаклів і концертів музично-драматичного гуртка, який займав одне приміщення з бібліотекою.

У грудні 1900 р. та на початку 1905 р. Чернігів відвідав добре знаний історик і етнограф Дмитро Яворницький. На прохання керівництва бібліотеки він прочитав кілька платних лекцій. Частина грошей було відраховано на бібліотечні потреби.

Художник Іван Рашевський подарував одну із своїх картин, від реалізації якої бібліотекарі одержали 400 рублів.

Фабричний санітарний інспектор, видавець щотижневого чернігівського журналу “Земский врач” Євген Святловський зробив численні пожертви у вигляді книжкових і періодичних видань, яких не вистачало у фонді бібліотеки.

Допомогу грошима надавала й Чернігівська губерньська вчена архівна комісія, утворена 1896 р. Наприклад, у 1908 році засідання ЧАКу ухвалило рішення виділити кошти в розмірі 300-400 рублів на рік для найму помешкання для громадської бібліотеки. Чернігівська українська “Громада” надавала значну допомогу в комплектуванні фонду. Адже громадівці створили власну цікаву бібліотеку, яка складалася з творів російських, українських та зарубіжних авторів. Зрештою всі ці книжкові багатства передано громадській бібліотеці.

Громадівці опікувалися земським книжковим складом, з якого книжки розходилися по всій губернії. Частина книжкового фонду цього складу надійшло до бібліотеки.

Існував ще і так званий “Запасний фонд бібліотеки”. Його основою стали пожертвування Максима Болбата. Вирішили не використовувати надані ним гроші, а згодом вкласти їх для побудови власного бібліотечного помешкання. Сума пожертвувань на будівництво будинку для бібліотеки за 2 роки досягла 1,5 тис. рублів.¹⁰

Найбільші пожертвування зроблені через Марію Могилянську, яка була членом правління бібліотеки з 1888 до 1895 р.

Книжки, гроші, речі надходили від княгині Марії Долгорукової, композитора Миколи Лисенка, адвоката Іллі Шрага, родин Вербицьких, Дроздових, Коцюбинських та ін.

У 1892 р. керувати громадською бібліотекою доручили В.У.Дейші – пізніше дружина М.М.Коцюбинського, яка перебувала під наглядом поліції. У листі начальника Чернігівського губернського жандармського управління О.М.Паніна до директора департаменту поліції М.І.Петрова від 18 вересня 1893 року містяться відомості про те, що Віра Іустинівна Дейша, дочка начальниці жіночого епархіального училища, є членом таємного гуртка, до складу якого входять вихованці духовної семінарії. “Помимо домашніх занять,- йдеться у документі,- участя в деятельности местного благотворительного общества Вера Дейша заведует общественной библиотекой и при ней читальней под непосредственным надзором члена губернской земской управы г.Солонины и члена городского общественного банка г.Тишинского, лиц вполне солидных и стоящих вне всякого подозрения.”¹¹

Фонди бібліотеки на початок ХХ ст. досягли 5 тис. примірників (без журналів). З приходом до правління бібліотеки у 1898 р. М. Коцюбинського, соціал-демократів М.О. Черлюнчакевича та С.О. Борисова поживішала робота.

Упродовж 1905-1908 рр. громадська бібліотека перебувала під наглядом поліції. Активну участь у роботі бібліотеки брали М.Коцюбинський та його дружина Віра Устимівна. Начальник жандармської управи генерал-майор Рудов у доповіді департаменту поліції за №2750 від 17 вересня 1908 р. писав: “По имеющимся у меня сведениям общественная библиотека в г.Чернигове служит явочной квартирой для преступных организаций. По наведенной справке оказалось, что в библиотеке состоят: председателем правления *Хижняков Василий Михайлович*, членами: *Созина Анна Васильевна*, *Сербинович Евгения Федоровна*, *Коцюбинская Вера Иустиновна*, *Меньшиков Александр Тимофеевич* и библиотекарями: *Раевская Вера Анатолиевна* и *Яценко-Хмелевская Валентина Михайловна*. Все эти лица крайне левых направлений. Газеты и журналы для библиотеки выписываются левого направления, а поэтому библиотека под руководством упомянутых лиц служит не для просвещения молодого поколения, а для развращения.”¹²

18 листопада 1906 р. в Чернігові утворилося товариство “Просвіта”, яке очолив М.М. Коцюбинський. Для просвітян була відкрита бібліотека. Олександра Аплаксина, працівник статбюро Чернігівського земства і член “Просвіти”, згадувала: “Пам’ятаю, в дні моїх чергувань у бібліотеці туди часто ніхто за весь вечір і не заглядав”.¹³ Це глибоко засмучувало Михайла Михайловича, і він разом з іншими просвітянами зосередив увагу на діяльності громадської бібліотеки.

Початок ХХ ст. був складним у долі Чернігівської громадської бібліотеки. У статті “Чернігів за часів Михайла Коцюбинського” юрист і літератор Гліб Лазаревський писав: “І буйно квітла у Чернігові чорна сотня з директором народних шкіл Войцехівським, паном Васютинським і куркулем рибалкою Чепігою на чолі. І тільки в земських управах, в міській думі, у “Просвіті” жевріли ще вогники – не революційної боротьби, ні, а певної опозиції, бажання шляхом читання лекцій, видання і поширювання брошур, недільних шкіл, товариств тверезості тощо створити ніби опір реакції...”¹⁴

Після поразки першої російської революції у 1909-1912 рр. посаду губернатора в Чернігові обіймав Микола Олексійович Маклаков. За словами міністра фінансів В.М.Коковцева, то була людина недостатньо освічена, не врівноважена, легко піддавалася впливу людей, котрі ні за що не відповідали, а сумнівних ідей у них було безліч.¹⁵ Можливо, під настирливе базікання таких людей губернатор Маклаков 25 липня 1911 р. заборонив діяльність “Просвіти” і громадської бібліотеки. Усе майно перейшло до міської управи. Як міська бібліотека вона проіснувала до 1917 року.

РОЗДІЛ 2. Первісною формою існування громадської бібліотеки була газетна читальня, яка до того ж отримувала телеграми з Балканського півострова, обпаленого війною. Газети і телеграми бібліотека розповсюджувала серед передплатників. Така читальня ще до утворення бібліотеки розміщала на приватній квартирі одного з членів-засновників.

Правління за участю всіх його членів розробило перші правила користування газетами і журналами відвідувачами бібліотеки. Запросили двох чергових бібліотекарів. Читальня відчинила свої двері на першому поверсі будинку на Красній площі, який належав губернській земській управі. Для читальні було виділено круглу кімнату, де за двадцять років працювали складальники земської друкарні.¹⁶ Тепер тут приміщення облдержадміністрації (проспект Миру, 18).

Проблеми із помешканням для бібліотеки виникали постійно. Так, 1 серпня 1895 р. міська дума прийняла наступне рішення: у зв'язку з тим, що з 1 вересня 1895 р. звільняється міський кам'яний будинок по вул. Гончій (нині вул. Горького), зведений для парафіяльної школи (тепер житловий за № 5), передати його для Чернігівської губернської архівної комісії і громадської бібліотеки.

4 жовтня 1895 р. голова правління громадської бібліотеки Ілля Шраг на засіданні думи просив відвести для бібліотеки ліву половину будинку, оскільки у правій половині – тіснувато. Складність вирішення цього питання полягала в тому, що на цю територію претендувала архівна комісія в особі її голови графа Милорадовича. Дума доручила управі спільно з представниками архівної комісії і громадської бібліотеки оглянути приміщення і розподілити його за згодою. У разі, якщо згоди не буде досягнуто, знову доповісти думі. Як засвідчують архівні документи, злагоду було знайдено. Громадська бібліотека отримала те, на що сподівалася, – флігель того самого кам'яного будинку.

На початку ХХ ст. бібліотечне помешкання змінилося. Так, 20 серпня 1908 р. (після завершення XIV археологічного з'їзду) дума ухвалила постанову, згідно з якою бібліотеку необхідно було перевести на приватну квартиру вартістю від 300 до 400 руб. на рік. Це робилося задля того, аби виділити помешкання для експонатів і меблів, подарованих комітетом археологічного з'їзду.

Громадська ж бібліотека розташувалася у приватному будинку. У доповіді Чернігівської міської управи на черговому засіданні думи від 23 березня 1910 р. читаємо: “Общественная библиотека помещается в нанимаемом у г-жи Головач здании; помещение несколько тесновато и сыровато, нуждается в ремонте, срок договора истекает 15 мая, но наниматель обязан предупредить за месяц об оставлении квартиры. Принимая во внимание указанные неудобства и считаясь с тем, что для пользы дела, лучше было бы общественную библиотеку, как городское заведение, разместить в гор. же здании”.¹⁷ Віра Іванівна Головач та її брат Михайло Іванович, діти Івана Головача, жили по вул. Єлецькій (тепер ім. Белінського).

На цьому ж засіданні думи міська управа запропонувала використати для бібліотеки частину верхнього поверху будинку ломбарда, де знаходилась квартира завідуючого І.Г. Дзвонкевича. Управа радилась з приводу цього з училищною комісією, і та розділила таку точку зору. Велась розмова і з паном завідуючим. Він погодився поступитися квартирою. Тому управа у своїй доповіді запропонувала компенсувати пану Дзвонкевичу його вчинок призначенням 300 руб. на рік квартирних грошей, “относя выдачу на смету по содержанию библиотеки, о чём и докладывает на уважение Думы”.¹⁸

Під час обговорення були негативні відгуки на доповідь управи. Мовляв, розпорядник повинен жити в ломбарді, бо тут зберігалось чимало цінного майна, а покладатися на охоронців не можна.

Міський голова зауважив, що практично охоронці лише і живуть у ломбарді, а квартира розпорядника на верхньому поверсі. Оскільки І.Г. Дзвонкевич людина не сімейна, йому достатньо однієї кімнати для його кабінету, і справа влаштується

Більшістю голосів дума погодилася з доповіддю управи. Так громадська бібліотека одержала помешкання в будинку ломбарду, розташованому поруч із думою по вул. Олександрівській (тепер вул. Кирпоноса, а в будинку думи – Чернігівське обласне відділення національного банку України). Будинок ломбарду не зберігся.

З березня 1910 р. бібліотекою керував Д.В.Биковський – член міської управи, обраний для цього думою.¹⁹

Умови і тут бажали кращого. У міській газеті “Черниговское слово” за 1910 рік від 16 листопада опубліковано кореспонденцію “Городская библиотека”. У ній йшлося про недоліки в роботі просвітницького закладу. Але причини – знову в приміщенні: “...зал, отведённый под читальню, рассчитан, очевидно, на незначительное число посетителей, которых даже в будние дни бывает столько, что многие вынуждены читать стоя; в праздничные же дни, когда наплыв читателей особенно велик, недостаточность помещения ещё сильнее даёт себя чувствовать. Освещение крайне скудное”. Брак помешкання відбивався на кількості газет, попит на які зростає. Теж саме відбувалося і в “книжном отделе” (тобто, на абонементі). Автор кореспонденції закликав місцеву владу потурбуватися про впорядкування “такого важного просветительного учреждения, каким является городская библиотека”.

Можна припустити, що до Жовтневої революції 1917 р. громадська бібліотека знаходилась у цьому самому помешканні.

29 січня 1920 р. газети писали, що бібліотека отримала просте і зручне приміщення в будинку по вул. Старо-Петербурзька (нині Східночеська), де колись розміщався відділ страхування губернського земства. А 28 липня 1920 р. Губвиконком просить зайняти приміщення губфінвідділу по вул. Радянській, 31 (тепер вул. Шевченка).

21 жовтня 1921 р. бібліотека одержала ордер на будинок Леоніда Олександровича Алфьорова, судового слідчого по м.Чернігову з особливо важливих справ, по вул. Набережній. Помешкання світле й чисте, але приблизно на одну третину менше за попереднє. Бібліотека виїхала звідси за вимогою Губраднаргопсу.

Бібліотека, котра йменувалася Центральною, страждала від термінових переїздів. 27 грудня 1921 р. її розташували по вул. К. Лібкнехта, 9 (тепер вул.Святомиколаївська) у будинку Линевича. А 12 лютого проведено недільник по влаштуванню помешкання Центральної бібліотеки знову в будинку Леоніда Алфьорова по Набережній вулиці. Незабаром головне книгосховище міста розмістилося в цьому приміщенні.

Згідно наказу наркомосвіти УРСР від 1 грудня 1933 р. Центральна бібліотека м. Чернігова набула статусу обласної з січня 1934 р. У травні 1935 р. президія міськради розглядає питання про приміщення для бібліотеки . Згідно ухваленого рішення вона зайняла помешкання за адресою вул. Радянська, 31 (тепер вул. Шевченка).

Тут бібліотека проіснувала до 1941 р. Президія Чернігівського облвиконкому 27 травня 1941 р. ухвалила постанову, згідно якої приміщення на площі Куйбишева, 15 (нині Красна площа; будинок не зберігся) передано обласній бібліотеці, котра з 1922 р. носила ім'я письменника В.Г. Короленка. Помешкання складалося з двох великих залів, 14 кімнат , 6 коридорів.

А незабаром розпочалася війна. Навколо Чернігова точилися кровопролитні бої. Оборону міста утримувала 5-а армія генерала М. Потапова, що входила до складу Південно-Західного фронту. У липні-серпні 1941 р. Чернігів інтенсивно бомбардувала німецька авіація. Німецькі солдати генерала фон Бока поступово оточували старовинне українське місто. У ніч з 23 на 24 серпня німецька авіація завдала місту ніщивних ударів. Загинули сотні людей, зруйновано дивовижні пам'ятки архітектури, житлові і цивільні будівлі. Серед них – приміщення обласної бібліотеки на площі Куйбишева, 15.

Сама площа, старовинне творіння рук людських, перетворилася на суцільні каміння і попіл. На руїнах фашисти розстріляли непокірних, коли 9 вересня 1941 р. вдерлися до Чернігова.

Для керівництва містом окупаційна влада утворила міськууправу на чолі з її головою М. Азаровим. Було відкрито відділ культури під орудою Степана Баран-Бутовича, колишнього викладача Чернігівського педінституту ім. Т.Шевченка і відомого краєзнавця-дослідника.

Через його клопотання старостат міської управи рішенням від 16 вересня 1941 р. виділив під бібліотеку приміщення по вул. Петлюри, 5, в будинку колишнього реального училища (нині вул. Горького, 3, комерційний технікум).

Після 1 липня 1942 р. це помешкання відібрали для Центрального торговельного товариства. Тут окупанти зосередили великі гроші і дорогоцінності. Тоді ж старостат міської управи ухвалив рішення про перенесення бібліотеки до будинку на розі вулиць С. Петлюри і Є. Коновальця (нині Горького і Преображенської – кол. К. Маркса). І знову переїзд.

У липні 1942 р. бібліотека відкрилася в будинку на розі Бульварної (Гамбурзької) № 26 і С. Петлюри. Однак було тісно.

У зв'язку з цим, а можливо з інших причин, 12 тис. томів перевезено до Єлецького монастиря. А 25 січня 1943 р. фонд більшовицької літератури відокремили у церкві святого князя Михайла і його боярина Феодора колишньої Чернігівської духовної семінарії. Ця культова споруда другої половини XVIII ст. збереглася до наших днів.

До початку визвольних боїв за Чернігів у вересні 1943 р. бібліотека містилася на розі вулиць Бульварної (Гамбурзька) і С. Петлюри. Помешкання знищено під час бомбардувань міста. 21 вересня 1943 р. Чернігів визволили радянські війська.

Було докладено багато зусиль на відновлення втраченого. Книги збиралися по всьому місту. У цій копіткій роботі взяли участь десятки чернігівців. Бібліотека розмістилася по вул. Коцюбинського в одному будинку з міським комітетом компартії України (нині тут міське статуправління).

6 листопада 1943 р. знову відчинилися двері бібліотеки для читачів у цьому помешканні.

3 березня 1944 р. виконком обласної Ради ухвалив постанову про переселення бібліотеки у житловий будинок по вул. Попудренка, 17 (пізніше – № 60).

29 квітня 1944 р. вона нарешті відкрилася, аби проіснувати тут до січня 1974 р. Але перед цим оприлюднено постанову облвиконкому № 376 від 27 квітня 1944 р., згідно з якою за бібліотекою закріплюється даний будинок. У квітні для неї було звільнено 3 кімнати, а у серпні – все приміщення.

У вересні 1945 р., до річниці визволення Чернігова від німецько-фашистських окупантів, бібліотека зайняла весь будинок з господарськими будівлями і широким, просторим подвір'ям.

У помешканні по вул. Попудренка, 17 (пізніше – № 60) розмістилися дирекція, абонемент, відділи комплектування та обробки літератури, науково-методичний відділ. Читальний зал знаходився на території нинішнього Чернігівського архітектурно-історичного заповідника (колишній колегіум). На початку 60-х років ХХ ст. читальний зал переведено на територію Єлецького монастиря. Розташувався він у просторій обідній залі, прилеглий до Петро-Павлівської церкви з західного боку. Температура повітря взимку не перевищувала плюс десять градусів. Чорнило замерзло, адже тоді кулькові ручки не були в моді. Страшенно мерзли руки бібліотекарів. Щоб якось писати на бібліотечних картках, одягались рукавички з обрізаними пальцями. Коли ставало зовсім нестерпно, бібліотекарі просилися на постій до реставраторів у Лизогубівській усипальниці Успенського собору. Там у пічці

потріскували березові дрова, було тепло і затишно. Можна було роздягнути пальта і зручно вмотитися за невеличким столом.

Печери, на яких стояла трапезна, приваблювали лісковицьких хлопчаків. Серед них жила легенда, що печери Єлецького монастиря прорито через Болдині гори аж до Києво-Печерської лаври. Аби переконатися в цьому, хлопчаки проводили дослідження під підлогою читального залу. Розпалювали багаття. Дим крізь щілини заповзав у приміщення. Читачі кидалися на боротьбу з вогнем. На виклик швидко прибували пожежники. Відчинялися двері та вікна. Так було влітку, так було взимку. Сморід виїдав очі. Кіптява осідала на вікнах, стінах і столах. Прибиральниця Ганна Павлівна Брей робила читальний зал охайним і затишним. Величезні церковні вікна знову сяяли чистотою.

Навесні 1965 року сусідом читального залу стало спортивне товариство “Динамо” замість переведеного в інше приміщення районного будинку культури. Динамівці влаштували капітальний ремонт. Великий спортивний зал, душові, складські приміщення, комфортабельний санвузел – все це було до послуг спортсменів. Парове опалення прийшло й в читальний зал. У кімнату без вікон, через яку проходили бібліотекарі на другий поверх до рідкісних книжок, парове опалення не судилося провести з-за технічних причин. Тому стіни цілодобово “плакали” холодними сльозами. Але ж і тут стояли книжки. Вони насичувались вологою, пліснявіли.

У ті роки група постійних читачів бібліотеки утворила читацьку раду на чолі із Євгеном Олександровичем Ільїним, котрий читав книги виключно французькою мовою, бо вільно нею володів. Ільїнці брали активну участь у проведенні масових заходів бібліотеки, дарували їй книжки, а головне – писали до газет колективні листи, зверталися до органів влади з проханням зробити все від них залежне, аби бібліотека нарешті отримала гідне для неї приміщення. У газетах “Деснянська правда”, “Культура і життя” з дивовижною періодичністю публікувались статті за підписами ільїнців, котрі можна об’єднати під рубрикою “Бібліотека Короленка потребує негайної допомоги”.

В цьому не було перебільшення. Адже й на вул.Попудренка, 60 і книги, і люди потерпали від поганих умов існування. Велика кількість книжок зберігалася у дворовому сараї. З невідомих причин там на початку листопада 1967 року сталася пожежа. Вогонь локалізували, але врятувати всі книжки не вдалося.

В кінці вересня 1973 року перший секретар Чернігівського обкому компартії України Микола Васильович Уманець відвідав читальний зал бібліотеки в Єлецькому монастирі. Поговорив з бібліотекарками, подивився, за яких умов вони працюють, в якому стані перебуває книжковий фонд, періодичні видання. Побачене приголомшило першого секретаря. Він мовчки поїхав до обкому. Але на найближчому засіданні бюро, де розглядалося питання про помешкання для бібліотеки, висловився за те, щоб передати їй будинок обкому компартії по вул.Леніна, 41, так як для обласного партійного комітету зводилася нова шестиповерхова будівля по вул.Леніна,43 (нині проспект Миру).

У першій декаді січня 1974 року бібліотека переїхала до колишнього помешкання обкому партії. Будинок цей є пам’яткою українського архітектурного модерну. Побудований 1910-1913 рр. інженером Д.Д.Афанасьєвим за проектом архітектора О.І.Фон-Гогена для Дворянського і селянського поземельного банку. Будинок не зазнав суттєвих змін. Поєднання багатобарвної майоліки і гранітних плит цокольного поверху, різноманітні вікна й трикутний балкон другого поверху, використання народних художніх традицій створюють своєрідність споруди.

Однак упродовж семи років праву частину будинку першого поверху і підвальні помешкання все ще залишалися під володінням обкому партії: тут розміщався партійний архів. Значна кількість газет та інших періодичних видань минулих років та книжковий фонд залишалися на території Єлецького монастиря. На замовлення читачів вони доставлялися до

бібліотеки бібліобусом. Коли ж для партійного архіву було зведено спеціалізоване багатопверхове приміщення, бібліотека нарешті з'єднала всі свої фонди.

Упродовж багатьох десятиріч керівники, співробітники і читачі бібліотеки мріяли про своє власне, пристосоване для книжкового фонду, сучасне помешкання. У “Земском сборнике Черниговской губернии” за 1898 рік (№5, додаток на с.98) опублікований список “Жертвователей на постройку дома для библиотеки с 1886 по 1 января 1897 г.” Василь Варзар (земський статистик), Аркадій Верзилов (організатор Чернігівської української “Громади”), Степан Зубок-Мокієвський (народоволець), Михайло Могилянський (письменник), Аркадій Мачерет (землевласник на Подусівці), Максим Маркельс (провізор, хазяїн аптеки на Валу), Василь Нерода (гласний Чернігівської міської думи), Іван Рашевський (художник), Євген Святловський (лікар, видавець журналу “Земский врач”), Володимир Самійленко (письменник), Олександр Сац (нотаріус, батько видатного російського композитора Іллі Саца), Василь Хижняков (видатний діяч Чернігівського земства), Ілля Шраг (відомий адвокат) – ось імена тих, хто увійшов до цього списку. Пожертви склали від 95 коп. до 10 руб.

За роки радянської влади вперше заговорили про спеціалізоване нове приміщення для бібліотеки у 1948 році. Голова виконкому обласної ради депутатів трудящих Т.С.Костюченко направив листа голові Комітету у справах культурно-освітніх закладів Т.Овчаренкові, в якому порушив питання про спорудження будинку для бібліотеки. 21 вересня 1948 р. виконком Чернігівської облради депутатів трудящих ухвалив рішення №2580 про надання коштів на проектно-кошторисні роботи, пов'язані з будівництвом бібліотеки. Однак приміщення для неї так і не було зведено. Знову до цього питання звернулися в 60-х рр. ХХ ст. Чернігівський міськвиконком ухвалив рішення про спорудження будинку для бібліотеки і доручив відділу капітального будівництва (тепер управління) замовити проект Інституту Діпроцівільбуду. Проектні роботи були виконані вчасно. Планувалося звести бібліотечний будинок у сквері ім.М.Попудренка навпроти кінотеатру ім.Щорса. Але будівництво так і не було здійснене, бо громадськість міста висловила своє обурення тим, що на місці майбутнього будівельного майданчика – поховання радянських воїнів-визволителів і могила Миколи Попудренка.

Вдруге Інститут Діпроцівільбуду запропонував проект приміщення для бібліотеки на початку 70-х років ХХ ст. Проте забракувало коштів. Планувалося звести помешкання бібліотеки поблизу Центрального ринку.

Втретє з'явилась надія на бібліотечний будинок у 1983 р. І знову фахівці Інституту Діпроцівільбуду розробили проект, якому не судилося бути втіленим у життя.

Таким чином, ОУНБ ім.В.Г.Короленка майже тридцять років функціонує в будинку колишнього Дворянського і селянського поземельного банку, що на проспекті Миру, 41.

РОЗДІЛ 3. Майже два десятиріччя перші керівники бібліотеки вирішували фінансові проблеми, проблеми збору книжок, наймання пристосованого помешкання, брали участь задля цього у різноманітних міських заходах на користь бібліотеки. І лише в 90-х рр. ХІХ ст. бібліотека почала займатися суто бібліотечними справами. Так, у 1898 р. проведено 22 засідання правління бібліотеки, на яких обговорювалися різноманітні питання, пов'язані з управлінням, збереженням і розширенням книжкових багатств, страхуванням, передплатою енциклопедичного словника Брокгауза та Єфрона тощо. У звіті Чернігівської громадської бібліотеки за 1898 рік, складеному І.Шрагом та О.Русовим, знаходимо відомості про те, що цього року бібліотека розпочала реорганізацію дитячого відділу читальні та друкування каталогу.²⁰ Складався він з таких розділів:

Богослов'я, філософія, психологія, педагогіка;

Природознавство, медицина, географія, сільське господарство;

Історія, історія літератури, критика;

Соціологія, правознавство, публіцистика;

Белетристика (художня література – російська, українська, перекладна іноземна);

Дитячої і популярної книги.

Серед відвідувачів бібліотеки більше було учнів та осіб професійних занять. Багато дітей, молодших 15 років, відокремлено від дорослих у спеціальній кімнаті, розташованій у флігелі. Відвідування дітей у 1898 р. склали 4144 особи. У роботі дитячого відділу читальні брали участь люди з відомими прізвищами: Тищинська, Силіч, Тессен, Дроздова, Молявка, Шкуркіна, Вербицький, Сац.

Так бібліотека виконала постанову загальних зборів від 27 грудня 1897 року, згідно з якою правління мало розробити програму відкриття дитячого відділення.²¹ Воно проіснувало з 5 травня 1898 р. до 20 серпня 1900 р. Саме цього дня губернатор Є.К. Андрієвський видав розпорядження про закриття дитячого відділення, оскільки помешкання не відповідало нормам експлуатації.

Книговидача становила 15952 одиниці, відвідин було 14952 за два роки існування дитячого відділення. Тут задовольнялися потреби дітей найбідніших класів міста. 18 грудня 1900 р. правлінню доручено клопотання про дозвіл на відкриття дитячого відділення. Доручення виконано в 1901 р.

У 1897-1898 рр. бібліотека перейшла на широке використання карток для каталогів і для запису книг, що видавалися читачам. Карткову систему введено з метою скорочення штату бібліотеки.

За період з 1897 р. до 1908 р. складено і видано доповнення до книжкового каталогу бібліотеки.

У ці ж роки збільшилась кількість малопробиткованих передплатників у 5 разів. Гроші за кожного з них вносила бібліотека – 10,8 коп 1897 р. і 8,5 коп в 1901 р.

Правління бібліотеки складалося з таких осіб: Ф.М. Вербицький (голова правління, син відомого поета М.А. Вербицького), С.В. Сотников – секретар, В.У. Коцюбинська та М.М. Яненко-Хмелевська – казначеї, І.Г. Дроздов і Г.В. Дорошенко ділили працю казначеїв та секретарів. Завідувач бібліотеки – І.В. Іванов.

У 1897-1901 рр. правління бібліотеки провело 21 засідання, на яких йшлося про влаштування концертів на користь бібліотеки, приймалося звернення до редакцій деяких журналів і газет про безкоштовне або пільгове їх одержання бібліотекою. Йшлося також про увічнення в бібліотеці пам'яті російського письменника Г.І. Успенського. Було ухвалено звернення до Сенату з проханням скасувати рішення адміністрації про заборону передплатникам IV розряду (майстрові, дрібні ремісники, робітники, віднесені до цієї категорії читачів у 1894 р.) брати участь у загальних бібліотечних зборах. Порушувалося питання про скасування бібліотечного боргу на користь друкарні губернського земства, про видання літературного збірника з нагоди 25-річчя бібліотеки і нового книжкового каталогу тощо.

Вдалося лише взяти розстрочку на борг – 10 р-оків, видати друкований каталог.

16 березня 1902 р. на виконання постанови загальних зборів правлінням розпочато клопотання перед головним управлінням у справах друку про дозвіл на книги М. Добролюбова і К. Станюковича для бібліотеки.

1 грудня 1902 р. відбулась знаменна подія в житті бібліотеки: введено карткову систему. За основу було взято карткову систему Єлисаветградської (нині-Кіровоградської) громадської бібліотеки з деякими змінами і доповненнями.

Перед бібліотекаркою Чернігівської громадської бібліотеки стояли два ящики. В одному з них картки, на яких були позначені номери книги, назва її та автор. В другому – картки, на яких писалися прізвище передплатника (читача), його номер тощо. Коли передплатникові видавалася книга, то на її карточці у відповідній графі ставився номер того читача, котрий її взяв додому, і строк повернення до бібліотеки. На карточці передплатника записувався номер виданої йому книги. Потім картки займали свої місця. При поверненні книги на карточці передплатника закреслювався її номер, а на карточці книги позначалося число, коли її повернули.

До кінця грудня 1902 року остаточно заведено картковий інвентарний каталог всіх книжок бібліотеки. Намічено було скласти алфавітний каталог, без якого неможлива робота над новим друкованим каталогом книг громадської бібліотеки.

Фінансове становище на початку ХХ ст. було різним. Так, у 1900 р. витрати скоротилися на 260 руб у зв'язку із скороченням штатів. Використано коштів на різні потреби бібліотеки у 1901 р. у сумі 2611 руб.26 коп., у 1902 р. – 3100 руб.16 коп., тобто на 488 руб. більше

Придбано книжок у 1901 р. на суму 171 руб.69 коп., 1902 р.- на 412 руб.28 коп. Відвідування за місяць у 1901 р. складали 2748, у 1902 р.- 2946. У 1902 р. до бібліотеки надійшло 1201 прим. книг. Передплатників на 1 січня 1903 р. нараховувалося 622 чол.

Читальня при бібліотеці була безкоштовною. Розподіл читачів виглядав так: 1. особи професійних занять; 2. учні; 3. майстри; 4. службовці; 5. володарі різноманітного майна або рантьє.

Упродовж 1897-1901 рр. в управлінні бібліотекою брали участь відомі особистості Чернігова: І.О.Василевський (2 роки), Ф.М.Вербицький-Антиох (1 рік), М.І.Вінніков (1 рік), Г.В.Дорошенко (1 рік), І.Г.Дроздов (1 рік), І.В.Іванов (3 роки), Б.І.Камінер (2 роки), В.У.Коцюбинська (3 роки), О.М.Ляскоронський (2 роки), С.І.Лисенко (1 рік), О.О.Муханов (1 рік), І.О.Ніколаєв (2 роки), І.Д.Рудін (1 рік), О.О.Русов (3 роки), С.В.Сотников (5 років), В.І.Харченко (2 роки), В.М.Хижняков (4 роки), О.В.Шихуцька (2 роки), І.Л.Шраг (2 роки) і М.М.Яненко-Хмелевська (1 рік).

Багато з цих осіб входили до складу Чернігівської української “Громади”, були її активними діячами. Після 1905 року бібліотекою керувала родина Коцюбинських. У тому ж році В.У.Коцюбинська підготувала до друку і видала “Каталог книг Черниговской общественной библиотеки”, який зберігся до наших днів.

Бібліотека організовувала народні читання, публічні лекції, концерти. Навколо бібліотеки згуртувалася прогресивна інтелігенція. У фондах з'явилася нелегальна література. Після виявлення заборонених видань бібліотеку 1909 р. було закрито. Її фонди передані бібліотеці Чернігівського земства.

У 1910 р. бібліотеку відкрито під протектора-том органів місцевого самоуправління. Однак бібліотеку ще не раз закривали.

Після Лютневої революції 1917 р. неблагоус-трій торкнувся й громадської бібліотеки. У безавторській кореспонденції на сторінках “Черниговской земской газеты” за червень 1917 р. є наступне: *“Автору этих строк пришлось зайти как-то в нашу городскую читальню и на него повеяло старым режимом. Здесь ничто не изменилось, ничто не обновилось. Старые газеты выписаны еще до переворота, в очень ограниченном количестве и далеко нежелательном подборе – составляют духовную пищу черниговской публики. Администрация нашей городской читальни не нашла нужным вдохнуть струю новой жизни в нашу читальню. Или быть может она не знает, какие газеты и журналы желательны массам и в каком количестве? Но об этом не трудно узнать”*.²²

З 12 січня 1919 р. функціонування бібліотеки було тимчасово призупинено. Саме цього дня радянські війська розбили військові частини Директорії і захопили Чернігів. Було ліквідовано місцеве самоврядування, органам якого була підпорядкована громадська бібліотека. Всі просвітницькі заклади передано народіві. Книжковий фонд також складався з книг націоналізованих бібліотек. Громадська бібліотека повністю перейшла на державне утримання під контролем народіві.

22 травня 1919 р. відбулись перші збори невеликої кількості передплатників бібліотеки. Було обрано комісію для перегляду проекту статуту, розробленого В.У.Коцюбинською та її співробітниками. Потім з дочкою Іриною вона залишила Чернігів. У грудні 1921 р., повертаючись додому, ослабла на тиф і померла. Віру Устимівну поховали на Болдиних горах, поряд із могилою чоловіка.

Після смерті В.У.Коцюбинської, виїзду з Чернігова багатьох членів правління, приходу до керівництва нових людей громадська бібліотека поступово втрачала дух інтелігентно-просвітницького закладу і перетворювалась на відповідний ідеологічний рупор.

22 вересня 1919 р. бібліотека отримала ордер №219 для переїзду в помешкання по вул.Всеволодській (пізніше 25 Жовтня, нині – ім.М.Кирпоноса). Двоповерховий кам'яний будинок належав місту. Для бібліотеки було виділено три кімнати, куди було перевезено 4 тис. томів, 7 канцелярських столів, 9 книжкових шаф.

У 1921 р. сталася пожежа, котра знищила майже все бібліотечне майно і цінну літературу. За архівними даними на 20 жовтня 1921 року в бібліотеці, котра мала статус Центральної міської, працювало 8 чоловік. Фонд складався з 20 тис. томів. Кількість передплатників (читачів) – 1500, відвідувань на місяць 1200. На той час бібліотека розмістилася по вул.Богоявленській (пізніше - Радянська, нині-ім.Т.Шевченка) в колишньому будинку слідчого Л.О.Алфьорова. Керівник бібліотеки на той час - Є.Ф.Сербинович. Помічник завідуючого - М.М.Садовська. Бібліотекарки – Н.М.Діаконенко та Л.Ю.Шереметова. Таким був штат бібліотеки у 1922 р.

Історично вважається, що саме цього року бібліотека розпочала регулярно працювати. У січні 1922 р. їй присвоєно ім'я В.Г.Короленка.

Плату за користування бібліотекою було скасовано. Поступово збільшувалася кількість читачів, зростав їх культурний рівень. Завідувачем бібліотеки з 1923 до 1931 р. був Іван Семенович Дроздов.

У березні 1937 року бібліотека відзначила своє 60-річчя. Обласна газета “Більшовик” опублікувала з цієї нагоди статтю, в якій наголошувалося: “Зараз бібліотека має по відділу дорослого читача – 4 тис.читачів та по дитячому- 3500. На 1 січня 1937 р. книжковий фонд зріс до 119917 примірників. За 1936 рік прочитано по відділу дорослого читача- 86119 книжок, з них українською мовою- 34596. Чернігівська міська бібліотека ім.Короленка стала державним обласним книгосховищем, яке виконує роль міської та районної бібліотеки з пересувним і дитячими відділами.”²³

У цій же статті знаходимо відомості про те, що за 1936 рік відділ книгосховища поповнився 12336 примірниками книжок. Серед них – 4349 прим. новітньої художньої літератури.

Бібліотека мала власну книгу зауважень і пропозицій. У ній робилися й позитивні відгуки: “Приїжджаючи у відпустку до м.Чернігова, я вже не перший раз користуюсь послугами бібліотеки ім.Короленка. В цьому році мені вдалося поповнити свої знання з сучасної художньої літератури.”²⁴

Бібліотечні працівники висилали книги чита-чам додому. Один з них, стахановець Г.Іщенко, надіслав такого листа: “Мені на квартиру вами вислана книга Березовського “Баби тропи”, прочитали цю книжку всією сім'єю. Книга дуже гарна. Передаю сердечну подяку

колективу бібліотеки від всієї сім'ї. Наше бажання прочитати такі книжки: Новікова-Прибоя "Цусіма", Шолохова – "Тихий Дон".²⁵

Бібліотека приваблювала різних читачів. У кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. група чернігівської молоді, діти дворян, колишніх царських чиновників, заможних міщан, котрі стали жертвами графі радянських анкет про соціальне положення, організувала гурток "Друзів книги" на чолі із Олександром Селівановим і Веніаміном Гордоном. Гуртківці часто виступали з доповідями на літературні теми перед читачами, студентами Інституту Народної Освіти (ІНО) тощо. "При чому "Друзі книги",- розповідає дослідник справи Гордона чернігівський письменник Володимир Шкварчук,- почувалися настільки вільно, що прямо заявляли: сучасна пролетарська література не може відображати дійсність через свою утиснутість і несвободу. Чи: "П'ятирічка – пусте (вздор), нічого з неї не вийде." Директор бібліотеки Дроздов Іван Семенович настільки заповажав юних помічників, що, пропонуючи своїм співробітникам якийсь захід, додавав: "бо так радить Гордон", що подобалося не всім. Хлопця навіть збиралися зарахувати до штату, однак його на, так би мовити, конкурсному політекзамені в Політпросвіті, випередила більш підкована Карачевська Єлизавета Василівна. Коли Гордон у 1927 році виїхав на навчання до Ленінграду, масова робота в бібліотеці зав'яла."²⁶

Серед учасників гуртка – Лідія (Ладя) Михайлівна Могилянська, дворянка, дочка письменника Михайла Могилянського, її брат Дмитро Тась (літературний псевдонім), молоді письменники Марко Вороний, Олександр Соколовський, котрі були знайомі з київськими літераторами Миколою Зеровим, Максимом Рильським, Григорієм Косинкою, Тодосем Осьмачкою.²⁷

Поступово гурток перетворився на підпільну організацію "Демократична Спілка".Свої наміри підпільники виклали у "Воззваниі Центрального Исполнительного Комитета Демократического Союза ко всем трудящимся". Останні рядки відозви були такими: "Долой диктатуру мошенников и грабителей! Да здравствует Демократическое Право! Да здравствует Учредительное Собрание!"

За архівними документами, на які посилається Володимир Шкварчук, 15 січня 1929 року розпочинаються арешти членів "Демократичної Спілки". У "справі Гордона", яка розглядалася в Києві, проходило 66 осіб, серед них – 21 чернігівець.

"У 1931 році,- пише Володимир Шкварчук,- пам'ятаючи активну участь більшості членів розгромленої організації в гуртку "Друзів книги", спробували пошукати витоки "Демократичної спілки" в бібліотеці ім.Короленка (ПФ-3486 і ПФ 7906). Заарештували кількох співробітників – за зв'язок із контрреволюційним елементом Директор Дроздов Іван Семенович звинувачувався в тім, що на пропозицію бібліотекарки Карачевської Єлизавети Василівни зміцнити колектив якимось комуністом чи комсомольцем, відказав: "Доволі з нас одного стукача", маючи на увазі бібліотекаря Григоренка Володимира Яковича. Останній, маючи за плечима шість місяців примусової праці за розтрату грошей, два виключення з партії в 1921 і 1926 роках і, очевидно, не бажаючи підставляти свою голову за чужі гріхи, виявився неабияким патріотом і на допитах, разом із Карачевською, виставив директора закоренілим контрреволюціонером. Особливо дісталось від колег Садовській Марії Миколаївні, "найзаплямованішій" із усіх працівників бібліотеки."²⁸

На неї було заведено кримінальну справу за №7906-П, яка зберігається в Державному архіві Чернігівської області. Коротенька довідка, складена на основі цього документа на прохання директора ОУНБ ім.В.Г.Короленка добродія Петра Грищенка 9 квітня 1997 р. засвідчує, що Марія Миколаївна Садовська народилася 1890 року в Чернігові. Мешкала по вул. Магістрацькій,3. Випускниця жіночої гімназії. Незаміжня. Працювала бібліотекарем в

Чернігівській державній бібліотеці, відвідувала тут гурток “Друзів книги” упродовж 1925-1926 рр. Більше ніяких даних.

Із процитованої статті Володимира Шкварчука дізнаємось, що Марія Садовська - колишня медсестра у війську царя, арміях Колчака і Денікіна. Допомогала збирати кошти для діяльності релігійних громад. Висловлювалась таким чином: “Радянська влада так розгнуздала найгірші інстинкти натовпу і так розпалила ненависть, що брат губить брата, а син батька.”

Марія Садовська звинувачувалась також у тому, що, “комплектуючи бібліотечку для села Білоуса, обмежилась українською класикою, природознавством, не давши селянам жодної книжечки про посівні кампанії.”²⁹ Але на цьому гріхи Марії Миколаївни не обмежувалися. Вона не обновляла палітурки в Ленінській хрестоматії, в книжках політпросвіти. Інакше кажучи, громадянка Садовська займалася лише культурництвом. Політичні гасла не просувала в селянські і дитячі маси.

Справою бібліотекарів займався прокурор Київського оперсектору ДПУ. Ознайомившись із обвинувальним висновком, він назвав його “голомовним” і кримінальне переслідування бібліотекарів припинили. Однак у 1938 р. Володимира Григоренка зробили членом організації Селіванова-Гордона і в числі восьми людей його розстріляли.

Кримінальну справу за №3486-П заведено бу-ло і на завідуючого бібліотекою Івана Семеновича Дроздова, народженого 1892 року в с.Ловинь Добрянського (тепер Ріпкинського) району. Закінчив Чернігівську гімназію і Київський університет. З дружиною і дітьми мешкав у Чернігові по вул.Радянській, 31. З 1923 р. до лютого 1931 р. обіймав посаду завідуючого бібліотекою. Одночасно виконував обов’язки бібліотечного інспектора. Займався політпросвітницькою роботою на селі.

У протоколі допиту звинуваченого, у графі про соціально-політичне минуле, записано: “...син робітника, з 1913 до 1917 року був членом підпільної студентської організації “Терористи” в місті Києві. В 1917 році кілька місяців перебував в партії есерів, з якої офіційно вийшов у 1927 році.” Відвідував гурток “Друзів книги”, який працював при бібліотеці.

Під керівництвом І.С.Дроздова працювали та-кож Олімпіада Павлівна Щелкановцева, Володимир Іванович Шарий, Дідіченко і Больбух (ім’я та по-батькові в документах не вказано), майбутній академік АН СРСР Олексій Леонтійович Нарочницький.

Доля ж завідуючого бібліотекою склалася так: 5 квітня 1931 року йому оголосили обвинувачення в антирадянській діяльності згідно із ст.54-10 КК УРСР; у ході розслідування не виявлено достатніх доказів для того, щоб притягнути І.С.Дроздова до судової відповідальності, тому 23 червня 1931 р. карну справу директора бібліотеки направили на ім’я Київського міжрайонного прокурора для його припинення. І.С.Дроздова випустили з-під варти. Однак рішення прокурора про припинення карної справи щодо директора бібліотеки в архівах не знайдено. Можна припустити, що в 1937 або 1938 рр І.С.Дроздова знову заарештували, так як знайдено архівний документ від 26.06.1997 р.: “...уголовное дело №3486-П в отношении Дроздова Ивана Семеновича прекратить за отсутствием в его действиях состава преступления.”

Водночас робота бібліотеки зазнавала критики з боку преси. Так, газета “Червоний стяг” писала: “Бібліотека швидко скидається на учнівську, ніж на бібліотеку, яка закликає обслуговувати головно робітників і службовців міста. Робітників серед абонентів лише 38.”³⁰ Автор статті наводить такі цифри: всього читачів в бібліотеці 1085, з них – 703 учня, половина – діти до 16 років. Бібліотека звинувачувалася в тому, що не популяризує пролетарських письменників, не проводить масової роботи, не влаштовує диспутів на підприємствах. “Знаємо тільки,- зауважує газета,- що в недалекому минулому влаштовували

невеликі збори, де питання літератури трактували не з нашого погляду. Збори ці були дуже нечисленні, на них бували якісь дами й групи “золотої молоді”. Те, що бібліотека не відгукується на вимоги життя, можна довести хоча б на такому прикладі: технічної літератури прочитано читачами лише кілька десятків книг.” Висновок газети: повинна відбутися корінна реорганізація роботи Центральної бібліотеки, аби наблизити її до людей і перетворити на справді культурний центр.

У квітні 1930 р. “Червоний стяг” знову звернувся до проблем бібліотеки.³¹ У кореспонденції йшлося про погані умови, в яких вона перебувала: приміщення мале, читальний зал вміщав 12-15 чловік, бібліотечний архів всупереч всьому знайшов своє місце в приміщенні вбиральні, заповненому книжками. Газета знову закликала органи влади поліпшити стан бібліотеки, надавши їй нарешті відповідного приміщення.

Після того, як бібліотеку помітили правоохоронці, увага до неї з боку преси стала винятковою. Так, 16 листопада 1933 р. в газеті “Більшовик” (орган обкому компартії України) з’явилась стаття С.Рогана “Бібліотека ім.В.Г.Короленка потребує допомоги”. Йшлося в ній про ідеологічну неохайність найбільшого книгосховища області. На той час в бібліотеці зберігалось майже 80 тис. книжок. “Довгі полиці,- писав автор,- в кожній кімнаті поставлені так, що між ними ледве пройде людина, захаращені книгами, їх повно внизу, вгорі, просто долі, в купах, навіть у кухні і в сараї. ...добра половина всіх книжок нерозібрана, лежить запліснявілою, закуреною масою понад півтори роки. Обліку цих книжок нема й невідомо, що то за твори, яка їхня соціальна вартість і в якому вони стані, тощо.”

Обурення С.Рогана викликало те, що на полиці поруч з книжками О.Герцена, П.Панча стояла Біблія. До шкідливих автор відніс публікації книги “Русская литература и социализм” Сакуліна, збірник “Шевченко”, де головний автор С.Єфремов – вчений-філолог, репресований і розстріляний 1937 р., книжка Лавріненка про поета В.Чумака, твори Ніковського тощо.

Незадоволений С.Роган й тим, що твори істо-рика-марксиста М.Покровського і монографія “Русская история” В.Ключевського стоять поруч у новоствореному відділі “Історія революційного руху”. Незважаючи на заборону, бібліотекарка видає читачам “виключені” з відділу книжки.

Такий стан справ у бібліотеці викликаний поведінкою її завідуючого Григоренка. “Він має одночасно посаду ще й у Вукоопкнизі,- пише С.Роган,- до бібліотеки тижнями не заходить і крізь пальці дивиться на безладдя в ній. Характеризувати його “роботу” може такий факт: надіславши півтора роки тому на села Чернігівського району 28 великих пересувок, він і досі не потурбувався повернути їх, не знає, де ці пересувки, в якому стані. Пересувки безперечно пропали. Бібліотека ім.В.Г.Короленка без керівництва.”

Добряче розгнівавшись, С.Роган завершує статтю переліком злочинів, скоєних зав. бібліотекою Григоренком. Ввірена йому установа не є чинником комуністичного виховання мас. Бібліотекарі (апарат –так у статті) лише механічно видають і приймають книги. Приміщення бібліотеки занадто тісне. Паливом вона не забезпечена. Фонди невпорядковані. Значна їх частина фактично закрыта для читача. Масової роботи бібліотека не проводить. “Все це, - вигукує С.Роган,- в наш час бурхливого зростання культурних потреб трудящого – злочин. У цьому злочині винні насамперед Григоренко і міськнаросвіта, що спустивши з своєї уваги бібліотеку, потурає неподібній їй “роботі”.

Критика газети на адресу бібліотеки була по-чута її співробітниками. У квітні 1936 р. “Більшовик” вмiстив інформацію на зразок оголошення: “Редакція газети “Більшовик” та державна обласна бібліотека ім.Короленка скликають 20 квітня о 6 годині вечора в будинку партактиву конференцію читачів-стахановців м.Чернігова. На конференцію запрошуються стахановці та ударники підприємств Чернігова.”³² Так бібліотека розпочинала перші кроки до проведення масових заходів за участю передових робітників.

За п'ять днів газета "Більшовик" сповістила своїх читачів про створення в бібліотеці 41 пересувки, що на 21 більше за попередній рік.³³

Ця ж тема розвинута в статті С.Козловського "Як працює бібліотека ім.В.Г.Короленка" (Більшовик.- 1936.- 16 лип.). У публікації наголошено, що бібліотечні працівники провели 14 літературних вечорів, конференцію читачів-стахановців. "Відразу після конференції,- писала газета,- 20 стахановцям почали надсилатися спеціальними книгоношами та працівниками бібліотеки кращі твори художньої і технічної літератури. 15 орденоносців і вчителів в області також одержують кращу літературу через пошту."

Широкого розголосу набув літературний вечір, присвячений творчості О.С.Пушкіна. Бібліотека організувала його разом з міськкомом комсомолу в Чернігівському державному театрі ім.Т.Шевченка. На вечорі був присутній секретар Чернігівського обкому КП(б)У П.П.Маркітан.

Так бібліотека налагоджувала масову роботу, яка піддавалася критиці.

Зверталась газета "Більшовик" й до проблеми дитячої читачької аудиторії, котра відвідувала бібліотеку. Журналіст Станіслав Сова писав: "Понад 200 юних читачів щодня переповнюють невелику кімнату, яка, з дозволу сказати, зветься дитячою бібліотекою. З кімнати тягнеться черга через весь коридор. У невеликій кімнаті, яку вважають за бібліотеку, лежать звалені на полицях і на підлозі книжки, їх понад 17000 прим. Читальні нема. Президія міськради у 1935 році розглядала питання взагалі про приміщення для бібліотеки, і далі розмов не пішло."³⁴

На перше березня 1935 р. обласна бібліотека ім.В.Г.Короленка мала на обліку 1034 читачів дітей. Дорослих - 1636. За рік дітей - 2909, дорослих - 3216 чол. Упродовж трьох місяців 1936 р. бібліотека придбала 3241 прим. різноманітної літератури на суму 8475 руб.³⁵

У 1940 р. бібліотека мала непогане приміщення з просторим читальним залом. Робота тут розпочиналася о четвертій годині дня, що восени викликало нарікання читачів. Один з них, В.Полянський, скаржився на сторінках газети "Молодий комунар": "Потрібно було б забезпечити відвідувачів світлом. Однак, і про це не подбали керівники. В двох просторих кімнатах знаходиться лише 4 невеличкі лампи, і декілька читачів змушені збиратися працювати біля однієї лампи. Тільки з 8 годин вечора появляється електричне світло, але все одно не можна працювати. В читальному залі для чогось встановлено телефон. Розмови по ньому відбуваються досить часто. В кімнаті весь час панує крик і шум, що ніяк не дає можливості зосередитись над книгою."³⁶

До цієї прикрасі додавалося те, що не завжди читач мав змогу одержати необхідну книгу, журнал або газету. Автор публікації звинувачував у цьому керівництво бібліотеки.

РОЗДІЛ 4. 9 вересня 1941 року німецькі війська групи "Центр" захопили Чернігів. Разом з ними увійшла рота так званого батальйону особливого призначення під командуванням штурмбанфюрера СС Кюнсберга. Безпосереднім шефом батальйону був міністр закордонних справ гітлерівської Німеччини фон Ріббентроп. Ця зондеркоманда почала свою діяльність з пограбування художніх цінностей ще у Франції 1940 року.

Батальйон Кюнсберга своєрідно змагався з ейнзацштабом Альфреда Розенберга (з вересня 1941 р. очолював міністерство східних окупованих областей), якому був підпорядкований "Окремий штаб бібліотек". Мета його - пограбування книгосховищ України, в тому числі і Чернігівської області.

У перші дні окупації була утворена Чернігівська міська управа з відділом культури та освіти, який очолював Степан Баран-Бутович - колишній викладач Чернігівського педінституту.

У заяві на ім'я Чернігівського міського старости запропонував розпочати концентрацію книжкових фондів бібліотек Чернігова. Старостат міської управи прийняв відповідне розпорядження. Так 16 вересня 1941 року бібліотека як найбільша в місті розпочала роботу в статусі Центральної бібліотеки. Для основного книгосховища було виділено приміщення по вул. Петлюри. Детально про приміщення бібліотеки на всіх її етапах розвитку йдеться у другій частині нарису.

З вересня 1941 р. до 1 квітня 1942 р. до основного книгосховища автомашинами та кіньми було перевезено книги з шести книгозбірень міста та двох приватних бібліотек. Бібліотека складалася з умебльованої читальні, абонементу, робочих кімнат та книгосховища.

На 1 квітня 1942 р. фонд становив орієнтовно 75 тис. томів. З них майже 30 тис. видань належали до більшовицьких за змістом і знаходились окремо у кімнаті, ключ від якої під розписку було передано до 2-го відділу поліції по вул.Є.Коновальця (колишня Червоноармійська, а нині – ім.двічі Героя Радянського Союзу О.Г.Молодчого).

До інвентарної книги записувались всі видання до 1917 року (окрім літератури іноземними мовами) – 11000 томів. Вони знайшли відображення в систематичному та алфавітному каталогах.

За розпорядженням представника штабу Розенберга видача читачам книжок проводилась з вересня 1942 року лише з дозволу СД.

З січня 1942 р. в штаті бібліотеки працювали 6 бібліотечних працівників на чолі з Нонною (Норою) Миколаївною Садовською. Працівників підбирав С.Г.Баран-Бутович, який погоджував свій вибір з головою міської управи та начальником біржі праці. Біржа праці залучала працівників бібліотеки до роботи на мнєвських торфорозробках. Це була виснажлива праця. Для поліпшення здоров'я, на їхнє прохання, надавались тижневі та двотижневі відпустки.

На 25 січня 1943 р. у Чернігові було 2 книгосховища. Це – міська бібліотека з фондом 147800 томів та книгосховище у школі №3 – 10785 прим. Фонд міської бібліотеки вказується орієнтовно, тому що частина його не була ще розібрана і знаходилась у приміщенні церкви колишньої семінарії. Подальша його доля невідома.

У березні 1943 р. завершився черговий ремонт бібліотеки. А 15 липня 1943 р. відбулась церемонія відкриття відремонтованої бібліотеки і читальні при ній за участю зондерфюрера Буша.

Рішенням Чернігівської міської управи від 13 липня 1943 року затверджено новий штат бібліотеки в кількості 8 працівників та однієї учениці, а також вдвічі збільшено заробітну плату.

До серпня 1943 р. в бібліотеці було зібрано 189 тис. томів. Фінансовий відділ міської управи надавав бібліотеці відповідні кошти на придбання літератури, періодики українською, російською, німецькою мовами.

Упродовж двох років своєї діяльності в умовах окупаційного режиму бібліотека передала міським школам, табору військовополонених кілька книжкових пересувок. Згідно з архівними документами, полонені отримали 60 книжок російської та зарубіжної класичної літератури, виданої до 1917 року. Чи дійсно книжки потрапили до рук військовополонених? На жаль, достеменно з'ясувати цей факт не вдалося. Можливо, то був ще один канал вивезення цінних книжок з Чернігова до Німеччини.

На перший погляд бібліотека під час окупації “жила” більш-менш непогано. Мала пристосоване помешкання, кваліфікованих працівників, що отримували високу платню. На придбання літератури виділялися кошти. Але все це робилося задля єдиного, аби виконати наказ Адольфа Гітлера від 29 січня 1940 року. Цим документом фюрер Німеччини призначив рейхсляйтера нацистської партії Розенберга керівником центральної установи по вивченню питань націонал-соціалістичного світогляду та виховання. Ця установа називалася “Вища

школа”. **“Вона буде створена після війни,- зазначив Гітлер у наказі,- однак для того, щоб заохотити розпочату підготовку, я наказую, аби рейхслейтер Альфред Розенберг і в подальшому керував цією попередньою роботою, перш за все – в галузі досліджень і створення бібліотеки. Всі партійні і державні інстанції зобов’язані надавати йому в цій роботі всебічну підтримку.”**³⁷

А.Розенберг виконав волю свого фюрера. Йому вдалося скласти своєрідну бібліотеку для Німеччини, що становила для окупантів політичний та економічний інтерес, оскільки в ній містилися загальні відомості про географічні умови, політичне життя, економічний розвиток східних територій.

Після визволення Чернігова Надзвичайна комісія по розслідуванню німецько-фашистських злочинів встановила, що в ніч з 23 на 24 серпня 1941 р. ворожа авіація зруйнувала приміщення бібліотеки на площі Куйбишева, 15. У полум’ї пожежі згоріло 216 тис. томів. Збитки бібліотеки склали 5485050 крб.

Невідома доля 189 тис. книжок, зібраних за два роки окупації. Не знайдено документи, які б засвідчили, що всі ці видання вивезено до Німеччини. Невідомо, що сталося з книжками більшовицького змісту. Адже свою діяльність бібліотека після визволення розпочинала з нуля. У перші ж тижні бібліотечний фонд склав 5000 книжок, які надійшли зі складу та від населення. У наступні місяці бібліотека одержала 18632 книги з Держфонду, що дозволило відкрити читальню 1 грудня 1943 р.

Це стало можливим після того, як 3 листопада 1943 р. виконком Чернігівської обласної Ради депутатів трудящих і бюро Чернігівського обкому компартії України ухвалили постанову “Про відновлення роботи Чернігівської обласної бібліотеки ім.В.Г.Короленка”.

Керівництво у цій важливій справі було покладено на обласний відділ народної освіти в особі П.Ф.Гоголя. В архівах бібліотеки зберігається унікальний документ тих далеких часів.

НАКАЗ №27

Завідувача Чернігівського Облвно Гоголя П.Ф.

Від 6 /XI-1943 р.

Призначити тов.Почтер О.П. тимчасово виконуючим обов’язки директора обласної бібліотеки ім.В.Короленко, з зарахуванням на зарплату з 28 /IX-1943 р. Призначити тов.Товстуху Р.П. – ст.бібліотекарем бібліотеки ім. В.Короленко, з зарахуванням на зарплату з 1 /X-43 р.

Призначити тов.Китайцеву М.М. – каталогізатором цієї ж бібліотеки, з зарахуванням на зарплату з 1 /XI-43 р.

Тов. Почтер О.П. домовитись з МВНО та МКЛКСМ і разом з виділеними товаришами з цих організацій провести збір літератури у населення для бібліотеки та книжкових фондів, що взяті на тимчасову схорону окремими громадянами.

Тов. Шишко Т.Ю. виділити не менше 20 вчи-телів на допомогу адміністрації бібліотеки для збору літератури.

Зав. Облвно /Гоголь/

25 листопада 1943 р.директор бібліотеки Ольга Петрівна Почтер склала список співробітників бібліотеки **“для получения пропусков в столовую Общепита.”** Цей документ засвідчує, що колектив налічував 7 чоловік. Окрім директора працювали Марія Миколаївна Китайцева (індексатор), Раїса Павлівна Товстуха (старший бібліотекар), Параска Мусіївна Богуш (каталогізатор), а також Надія Костянтинівна Вальтер (секретар-машиністка), Степан Назарович Кисленко (завгосп-сторож) і Параска Іллівна Кисленко (прибиральниця-кур’єр). У графі про кількість обідів та сніданків- цифра один.

У додатковому списку працівників бібліотеки “**на предмет получения хлеба**” від 23 листопада 1943 р. знаходимо прізвища П.М.Богущ, О.П.Почтер, С.Н.Кисленка і П.І.Кисленко.

У кожного з цих людей була своя доля, свої радощі і горе, однак всіх їх об’єднувало бажання налагодити діяльність бібліотеки за звичним для них довоєнним життям. Короткі відомості про бібліотекарів, що гідно працювали задля цього, зберегли архівні документи. Отже:

ПОЧТЕР Ольга Петрівна. Народилася 1907 р. в Мінську в родині службовця. Випускниця Білоруського державного університету. З 9 жовтня до 5 листопада 1942 р. перебувала у в’язниці, заарештована німцями. Потому працювала у відкритій ними бібліотеці. З 6 листопада 1943 р. до 27 вересня 1944 р. виконувала обов’язки директора бібліотеки і працювала консультантом. Разом з батьком і тіткою мешкала по вулиці Леніна, 50. Подальша доля невідома.

ВІЛЕНСЬКА Ася Ісаківна. Народилася 1904 р. Закінчила Київський інститут червоної професури. Мала диплом викладача історії. Деякий час працювала за фахом. 8 вересня 1939 р. згідно з наказом обласного відділу народної освіти призначена директором обласної бібліотеки. Звільнена з цієї посади 7 липня 1941 р. у зв’язку з евакуацією. Після визволення повернулася до Чернігова. Наказом зав.обласним відділом культосвітньої роботи 14 травня 1944 р. призначена директором обласної бібліотеки. Звільнена з посади 29 лютого 1948 року. З 15 лютого 1949 р. до 1 вересня 1966 р. працювала бібліотекарем Чернігівської середньої школи №8. Померла у 80-х рр. ХХ ст.

ТОВСТУХА Раїса Павлівна. Народилася 1893 р. в Березному Менського району. Сестра видного революціонера, похованого біля Кремлівської стіни в Москві, І.П.Товстухи (1889-1935). Закінчила Ніжинську гімназію. Під час окупації працювала у міській бібліотеці, відкритій німцями. У 1943-1944 рр. обіймала посаду старшого бібліотекаря обласної бібліотеки. Мешкала сама по вул.Комсомольській, 22. Подальша доля невідома.

КИТАЙЦЕВА Марія Миколаївна. Народилася 1894 р. в містечку Мирополь на Житомирщині в родині службовця. Середню освіту здобула в Городні. Під час окупації працювала в міській бібліотеці. У 1943-1944 рр. – індексатором в обласній бібліотеці. Мешкала по вул.Горького, 9. Подальша доля невідома.

БОГУШ Параска Мусіївна. Народилася 1914 р. в Чернігові. Закінчила Ніжинський бібліотечний технікум, працювала в Коропській районній бібліотеці. В обласну бібліотеку прийшла 1940 р. Працювала методистом-інструктором. Під час війни не залишила бібліотеку. У листопаді 1943 р. зарахована на посаду каталогізатора. У квітні 1944 р. П.М.Богущ очолювала абонемент, а в січні 1945 р. – відділ обробки і комплектування. З 1949 р. до 1972 р. – бібліотекар відділу обробки. Живе в Чернігові.

БРУСІНА Хая Мойсеївна. Народилася 1917 р. в Чернігові. У бібліотеці працювала з січня 1938 р. до серпня 1940 р. Повернувшись з евакуації в жовтні 1946 р., працювала бібліотекарем абонементу до жовтня 1972 р. Кілька років тому пішла з життя.

РУДНИК Марія Трохимівна. Народилася 1919 р. в Ріпкинському районі. З 1944 р. до виходу на пенсію в 1974 р. працювала бібліотекарем читального залу. Обиралася депутатом Чернігівської міської ради народних депутатів. Нагороджена Грамотою Президії Верховної Ради України. Живе у Чернігові.

ГУРЕВИЧ Етта Мойсеївна. Народилася 1921 р. в Ріпках. Закінчила Чернігівський учительський інститут, після війни заочно – Ленінградський бібліотечний інститут. З 1947 р. до виходу на пенсію в 1983 р. працювала методистом і старшим бібліотекарем відділу обробки літератури. Нагороджена медаллю “За доблестный труд”. Живе в Чернігові.

ЄДОМАХА Дмитро Павлович. Народився 1918 р. в с.Жукотки Чернігівського району. Під час Великої Вітчизняної війни – льотчик-винищувач. Заочно закінчив Ленінградський бібліотечний інститут. З 1947 до 1981 р. працював в бібліотеці: 1947-1969 рр. – завідувач читальним залом, потім – заступник директора з наукової роботи. Кілька років тому пішов з життя.

ЖУТОВСЬКА Анна Хонівна. Народилася 1924 р. в Чернігові. Заочно закінчила Московський бібліотечний інститут та Інститут патентознавства. В бібліотеці працювала з 1947 до червня 1982 р. Обіймала посади бібліотекаря і старшого бібліотекаря читального залу, бібліографа, завідувала відділом технічної літератури. Виїхала до Ізраїлю.

ЛІТОШКО Ольга Михайлівна. Народилася 1921 р. в Городні. У штат бібліотеки була зарахована у квітні 1949 р. Працювала бібліотекарем. З травня 1949 р. – бібліографом, з січня 1967 до травня 1978 р. – старшим бібліографом. Співавтор багатьох краєзнавчих бібліографічних посібників. Учасник наукових краєзнавчих конференцій, де виступала із повідомленнями. Кілька років тому пішла з життя.

ПОСТОЛАТІ Валентина Тихонівна. Народилася 1924 р. в Одесі. Закінчила Чернігівський учительський інститут. В бібліотеці працювала з 1949 до 1981 р. бібліотекарем читального залу, зав. абонементом, головним бібліотекарем, зав. відділом обробки і комплектування літератури, зав. відділом комплектування. Живе у Чернігові.

ДАНИЛЕНКО Микола Дмитрович. Народився 1923 р. в Сумській області в селянській родині. Учасник бойових дій (зенитник) під час Великої Вітчизняної війни. З 1947 до 1951 р. навчався у Харківському бібліотечному інституті. У серпні 1951 р. призначений директором обласної бібліотеки. На цій посаді перебував до листопада 1959р. Тривалий час працював методистом. 17 червня 1971 р. призначений директором обласної бібліотеки для дітей ім.М.Островського. Незабаром помер від тяжкої хвороби.

КЛИМЕНКО Олександр Степанович. Народився 1921 р. у Харківській області. З 1938 по 1941 р. – студент Харківського бібліотечного інституту. Проїшов військовими дорогами упродовж 1941-1945 рр. Після війни повернувся до своєї бібліотечної професії. Працював зав. бібліографічним відділом Тернопільської обласної бібліотеки (1948-1950). Потім переїхав до Чернігова. В обласній бібліотеці обіймав посаду методиста (1950), а з 1 вересня 1951 р. – зав. методичним кабінетом (пізніше відділом). 18 червня 1969 р. звільнений з посади у зв'язку з призначенням на роботу до Республіканської бібліотеки ім.КПРС (нині Національна парламентська бібліотека України). Організатор цілеспрямованої краєзнавчої бібліографічної роботи в обласній бібліотеці. Живе в Києві.

ХАРЧЕНКО Маргарита Федорівна. Народилася 1921 р. у Свердловській області. Випускниця Московського бібліотечного інституту. Працювала в бібліотеці з січня 1953 до серпня 1977 р. головним чином у відділі обробки літератури (бібліотекар, старший бібліотекар, зав. відділом). Кілька років тому пішла з життя.

ЖИНЖЕРОВ Борис Юхимович. Народився 1920 р. в Чернігові. Учасник бойових дій під час Великої Вітчизняної війни. З вересня 1956 до березня 1992 року працював бібліотекарем, старшим бібліотекарем, зав. відділом абонементу, з квітня 1976 р. до 1992 р. – старший бібліотекар інформаційно-бібліографічного відділу. Випускник Ленінградського бібліотечного інституту (заочне навчання). Виїхав до США.

ГУЧЕНКО Пилип Омелянович. Народився 1916 р. в Полтавській області. Закінчив Ленінградський університет. Учасник бойових дій під час Великої Вітчизняної війни. Працював викладачем у Ленінградських вузах. З 1959 до 1978 р. – директор обласної бібліотеки. Заслужений працівник культури України. Нагороджений медаллю “За доблестний труд”. З його ім'ям пов'язаний переїзд бібліотеки у нове більш-менш пристосоване помешкання по пр.Миру, 41, відзначення 100-річного ювілею головного

книгосховища області, добір кваліфікованих кадрів, збільшення книжкового фонду. Живе в Чернігові.

АЛЧИНА Катерина Іванівна. Народилася 1936 р. на Житомирщині. Закінчила курси бібліотечного учнівства при бібліотеці. У 1957-1961 рр. навчалась у Харківському бібліотечному інституті. По закінченні навчання зарахована в штат бібліотеки. Працювала старшим бібліотекарем відділу абонементу. У 1983-1991 рр. – зав. відділом обслуговування працівників сільського господарства. Працює бібліотекарем цього підрозділу бібліотеки.

НЕВОЛЬКО Оксана Яківна. Народилася 1931 р. в с.Городище Бахмацького району. Випускниця Харківського бібліотечного інституту. З 1961 до 1986 р. працювала в бібліотеці методистом, зав. науково-методичним (1966), з березня 1971 р. до серпня 1986 р. інформаційно-бібліографічним відділом. До складу останнього входив Кабінет краєзнавства, потому – Сектор краєзнавства. Під керівництвом О.Я. Неволько розпочалось систематичне видання краєзнавчих науково-допоміжних і рекомендаційних посібників. Живе у Чернігові.

МАЗУР Лесь Іванович. Народився 1925 р. в Київській області. Зростав на Житомирщині. Під час окупації брав участь у діяльності місцевого підпілля. У 1943-1945 рр. – в'язень фашистських концтаборів. Після визволення вступив на факультет журналістики Київського державного університету ім.Т.Г.Шевченка. З 1963 р. – власкор республіканської газети “Сільські вісті” по Чернігівській області. Автор численних публікацій з історичного минулого Чернігівщини. Йому також належать статті про розвиток сільського господарства краю, про людей села, котрі принесли чернігівській землі справжню славу. З 1978 до 1985 р. – директор бібліотеки. Л.І.Мазур приділяв значну увагу вирішенню проблеми адаптації молодих спеціалістів. При ньому в бібліотеці стало традиційним свято “Посвячення у бібліотекарі”. Нагороджений орденом “Знак Пошани”, медалями. Помер у квітні 1995 р. у Чернігові.

У 60-90-ті рр.ХХ ст. для багатьох людей бібліотека стала тим осередком, де формувались їхній світогляд, ставлення до праці, до обраної професії. Ось імена бібліотекарів, котрі працювали і нині працюють в ОУНБ ім. В.Г.Короленка багато років і кілька десятиріч:

АВРАМЕНКО-МОРГУЛІС Віра Павлівна.

АВРАМЕНКО Любов Олексіївна.

БАБАК Валентина Григорівна.

БАЙДАЛА Валентина Іванівна

БАРАНОВИЧ Ніна Костянтинівна.

БАЧИНСЬКА Інна Юр'ївна.

БЕРЕЗЮК Світлана Семенівна.

БОГОЛІЙ Ольга Павлівна.

ВАРЕНИК Майя Григорівна.

ВЕЛИЧКО Тетяна Миколаївна.

ВЕРЕНЯ Наталія Миколаївна.

ВЛАСЕНКО Ніна Іванівна.

ВЛАСЕНКО Ольга Петрівна.

ВОЛКОВ Микола Олександрович.

ВОЛКОВА Ніла Миколаївна.

ВОРОЖБИТ Катерина Михайлівна.

ВОЩЕВСЬКА Наталія Григорівна.

ГАЙДАЙ Олена Юр'ївна.

ГАЛАНОВА Євгенія Миколаївна.

ГЕВЕДЗЕ Любов Захарівна.
ГЕРАСИМЕНКО Віра Іванівна.
ГЕРУС Алла Леонідівна.
ГОЛДОБІНА Нінель Павлівна.
ГОНЗА Наталія Федорівна.
ГРАБОВЕЦЬ Галина Григорівна.
ГРАНАТОВИЧ Лариса Валентинівна.
ГУМЕННИК Тетяна Миколаївна.
ГУРБИК Олександра Олексіївна.
ГУРСЬКА Єлизавета Олександрівна.
ДЕМ'ЯНЕНКО Римма Федорівна
ДЕНИСЕНКО Ольга Михайлівна.
ДІДОВЕЦЬ Валентина Олексіївна.
ДИНЬКА Ніна Петрівна.
ДОБРОВОЛЬСЬКА Галина Олексіївна.
ДОБРОДІЙ Тетяна Михайлівна.
ДОБРОХЛІБ Ольга Костянтинівна.
ДОЛИНЕЦЬ Ніна Яківна.
ДОРОЖКО Світлана Олександрівна.
ДРОБ'ЯЗКО Лідія Степанівна.
ДРОЗД Ганна Іванівна.
ДУДАРЄВА Валентина Михайлівна.
ЕНДАУРОВА Олександра Іванівна.
ЖАБИНСЬКА Галина Юр'ївна.
ЖИНЖЕРОВА Ганна Борисівна.
ЗВАРИЧ Марія Федорівна.
ЗЕЛІНСЬКА Валентина Вікторівна.
ЗОЛОТАР Валентина Трохимівна.
ВАНЦОВА Галина Григорівна.
ЩУК Ольга Анатоліївна.
КАГАНОВА Ірина Яківна.
КАМЛАЧЕНКО Галина Василівна.
КАШНІКОВА Вікторія Русланівна.
КЕРМИК Олена Петрівна
КЛОЧКО Галина Петрівна.
КОВАЛЕНКО Галина Олександрівна.
КОВАЛЬЧУК Ольга Іванівна.
КОВАЛЬЧУК Тетяна Григорівна.
КОЛГАНОВА Ірина Володимирівна.
КОМПАНЕЦЬ Людмила Володимирівна.
КОНОПАЦЬКА Галина Антонівна.
КРАВЧУК Галина Василівна.
КУЦЕНКО Валентина Кузьмівна.
МАЛА Валентина Степанівна.
МАЛЄЄВА Тетяна Панасівна.
МАЛІКОВА Лариса Іванівна.
МАМЧУР Галина Костянтинівна.
МАЦВЕЙКО Людмила Леонідівна.
МИНЕНКО Надія Максимівна.

МОЗГОВА Валентина Іванівна.
МОСТОВА Марія Яківна.
НАБОК Дмитро Володимирович.
НАБОК Ольга Іванівна.
НЕВШУПА Галина Степанівна.
НЕМЧИНА Валентина Василівна.
НОВИК Валентина Володимирівна.
ОСАДЧА Тамара Гигорівна.
ПАВЛІН Людмила Данилівна.
ПАВЛІКОВА Ніна Миколаївна.
ПАЛИВОДА Світлана Миколаївна.
ПЕТРЕНКО Зоя Кирилівна.
ПЕТРОВА Людмила Юр'ївна.
ПИСЬМЕННА Галина Петрівна.
ПОЛІЩУК Лариса Миколаївна.
ПРОЖИГА Євгенія Михайлівна.
ПУЛІНЕЦЬ Наталія Віталіївна.
РАБІНОВИЧ Олена Давидівна.
РАДЧЕНКО Галина Хасанівна.
РОМАНЧУК Ніна Василівна.
РИЖАСЬВА Олена Петрівна.
САВЧЕНКО Ольга Петрівна.
САДОВА Станіслава Антонівна.
САМОЙЛЕНКО Людмила Іванівна.
САМОЙЛЕНКО Юрій Михайлович.
СВИРИДОВА Олександра Антонівна.
СЕДНЄВА Алла Леонідівна.
СЕМЕНЮК Ірина Олексіївна.
СЕМЕНЮК Любов Вікторівна.
СКНАР Галина Олександрівна.
СОБОЛЬ Юрій Олексійович.
СОЛОВЦОВА Ольга Георгіївна.
СОЛОМАХА Тамара Миколаївна.
СОЛОНІКОВА Вікторія Іванівна.
СТАРОВОЙТ Алла Іванівна.
СТАТНІКОВА Майя Марківна.
СТУДЬОНОВА Людмила Валентинівна.
СТУПАК Віра Іванівна.
СУДАК Світлана Іванівна.
ТИМОШЕНКО Валентина Григорівна.
ТКАЧЕНКО Майя Григорівна.
ТОЛКАЧОВА Олександра Михайлівна.
ТОПОРОВА Алла Федорівна.
ФЕОФІЛОВА Любов Василівна.
ФУРНІКОВА Наталія Юр'ївна.
ХАЧАТУРЯН Євгенія Володимирівна.
ХОДАРЧЕНКО Катерина Олексіївна.
ЦАРЕНОК Тетяна Миколаївна.
ЧИРИК Ольга Миколаївна.

ШИБИРИН Наталія Миколаївна.

ШКРЕБКО Ірина Борисівна.

ШНУРЕНОК Римма Іванівна.

ШТЕФАН Людмила Миколаївна.

ШУМСЬКА Тетяна Юр'ївна.

ЮДКО Ніна Тимофіївна.

Нині в бібліотеці працює 78 творчих працівників. Директор бібліотеки

ГРИЦЕНКО Петро Васильович. Народився 1947 р. в с.Лебедівка Козелецького району. Випускник Київського інституту культури. Працює в бібліотеці з 1974 р. – спочатку зав. читальним залом, заступником директора з наукової роботи, а в 1985 р. загальними зборами колективу обраний директором бібліотеки, котра під його керівництвом набула авторитету культурно-освітнього, наукового та інформаційного закладу. При ньому налагоджено видавничу базу, створено інтернет-центр, комп'ютеризацією охоплено основні технологічні процеси бібліотеки. ОУНБ відсвяткувала своє 125-річчя.

На 1 січня 2002 р. загальний фонд бібліотеки становив 809820 прим., кількість користувачів – 35330, книговидача склала 763694. книг, різноманітних часописів, відвідувань було 266265. Бібліотека одержала 547 назв найменувань періодичних видань.

Особлива цінність – фонд рідкісної літератури, який нараховує 15 тис. видань. Складовою частиною цього фонду є книги і часописи краєзнавчого змісту.

До послуг читачів загальний і шість спеціалізованих читальних залів, значний інформаційний апарат, інтернет-центр.

Комп'ютеризацією охоплено практично всі основні технологічні процеси бібліотеки: комплектування, інвентаризація літератури, її обробка. Серед існуючих у бібліотеці електронних каталогів, картотек та баз даних (БД) назвемо **електронний каталог (з 2000 р.), електронну картотеку статей з різноманітних тем.**

БД **“Історія рідного краю”** складається з програм **“Персоналії”**, **“Географічні назви”**, статті і книги про Чернігівщину.

Формується БД **“Звукозапис”** з унікального фонду грамплатівок та нотографії.

На базі відділу комп'ютеризації створено видавничий центр бібліотеки, де здійснюється набір, верстка, тиражування на ризографі краєзнавчих бібліографічних видань, методичних посібників, книжок краєзнавчого змісту, відсутніх у фондах бібліотеки.

Як методичний центр ЧОУНБ здійснює свою діяльність на засадах рекомендаційної та консультативної допомоги.

Проблем у бібліотеки вистачає. Багато з них вирішується власними силами. Бібліотечні працівники роблять усе, аби за складних умов нашого життя зберегти і примножити інтелектуальну спадщину Чернігівщини.

¹ Русова С. Мої спомини. – К., 1996. – С. 44.

² Отчет Правления Черниговской Общественной Библиотеки о состоянии материальных средств библиотеки к 27 марта 1877 г. //Черниг. губ. ведом.- 1877.- №14.

³ Русова С. Мої спомини. – К., 1996. – С. 44.

⁴ Там само, С. 47.

- 5 Чернігів і Північне Лівобережжя. – К., 1928. – С. 464.
- 6 Там само.
- 7 І.Л. Шраг: Док. і матеріали. – Чернігів, 1997. – С. 20.
- 8 Сіверян. літопис. – 2000. – № 6. – С. 57–58.
- 9 Зем. сб. Черниг. губ. – 1889. – № 7-8. – С. 255.
- 10 Сіверян. літопис. – 1998. – № 3. – С. 120.
- 11 М.М.Коцюбинський як громадський діяч: Док. Матеріали. Публікації. - К., 1968.- С.130.
- 12 Там само, с.112-113.
- 13 Спогади про Михайла Коцюбинського. – 2-е вид., доп. – К., 1989. – С. 109.
- 14 Там само, С. 137.
- 15 Милюков П.Н. Воспоминания. – М., 1990. – Т. 2. – С. 82-83.
- 16 Очерк развития Черниговской общественной библиотеки за 20 лет её существования. 1877-1896 // Зем. сб. Черниг. губ. – 1898. – №5. - С. 5.
- 17 ДАЧО. – Ф. 145. – Оп. 1. – Од. зб. 575. – Арк. 134.
- 18 Там само.
- 19 Черниговское слово. – 1910. – 12 берез.
- 20 Отчет Черниговской общественной библиотеки за 1898 год / Сост.: И.Шраг, А.Русов // Зем. сб. Черниг. губ.- 1899.-№6.- С.1-23 (Прилож.2).
- 21 Черниговская общественная библиотека // Зем. сб. Черниг. губ.- 1904.- №2.- С.163-187.
- 22 Студенческая читальня // Черниг. зем. газ.- 1917.- 2 июня.
- 23 Кулініч Я. 60-річчя бібліотеки ім.В.Г.Короленка (28.ІІІ.1877-28.ІІІ.1937) //Більшовик.- 1937.- 28 берез.
- 24 Там само.
- 25 Там само.
- 26 Шкварчук В. Справа Гордона: (За матеріалами “Справи №41” Черніг. окрввідділу ДПУ. Фонд зб. ПФ-6161) // Літ. Чернігів.- 1996.- №9.- С.97-98.
- 27 Там само, с.98.
- 28 Там само, с.106-107.
- 29 Там само, с.107.
- 30 Левицький [б.і.]. Про нашу Центральну бібліотеку //Червоний стяг.- 1930.- 6 лют.
- 31 За поліпшення стану Центральної бібліотеки // Червоний стяг.- 1930.- 28 квіт.
- 32 Конференція читачів-стахановців //Більшовик.- 1936.- 18 квіт.

- 33 Пересувні бібліотеки //Більшовик.- 1936.- 23 квіт.
- 34 Сова С. Коли ж буде дитяча бібліотека //Більшовик.- 1937.- 28 лют.
- 35 Зріст читачів //Більшовик.- 1936.- 14 квіт.
- 36 Полянський В. В читальні немає світла //Молодий комунар.- 1940.- 13 груд.
- 37 Втрачена спадщина /Підгот.: Л.Поліщук, Л.Студьонова, Л.Феофілова, К.Ходарченко //Черніг. відом.- 1994.- 9 верес.- С.6.